

Az idegen nyelvi kommunikáció fejlesztése – a spontán szabad beszélgetés módszeréről

SZAKTER ZSUZSA

SZTE Juhász Gyula Gyakorló Általános és Alapfokú Művészeti

Iskolája, Napközi Otthonos Óvodája, Szeged

szakterzs@gmail.com

1. Bevezetés

Tanulmányom célja annak tudatosítása, hogy az idegen nyelvi órákon hogyan támogassuk a spontán induló szabad beszélgetések kibontakozását. Bemutatom, hogy ezek a beszélgetések milyen nyelvtanulási és idegennyelv-használati motivációt jelentenek, milyen hatást gyakorolnak a tanulók nyelvi kifejezőképességére, a nyelvtanulás eredményességére, valamint a magabiztos nyelvhasználatra.

Magyarországon az iskolai, tantermi idegennyelv-oktatás eredményességét sokszor megkérdőjelezzik, azt állítva, hogy a tanulók, noha a nyelvtani szabályokat kiválóan megtanulják, néhány év idegennyelv-tanulás után sem képesek a legalapvetőbb célnyelvi kommunikációs szándékokat teljesíteni. Az idegen nyelv használatának képessége jelentősen elmarad az Európai Unió tagállamaiéhoz képest. Amennyiben az idegen nyelvi kommunikációban tapasztalható sikertelenség okai a nyelvtanulást befolyásoló tényezőkben rejlenek (Gyarmathy et al. 2016), a nyelvtanárnak a tanórai feladatokat és szituációkat kell a célnak megfelelően alakítania.

2. Az élő idegen nyelv tanításának jogszabályi háttéréről

A Nemzeti alaptanterv az élő idegen nyelv oktatásának elsődleges céljaként a következőt írja: a tanuló „...a nyelvet kommunikációs céljainak és igényeinek megfelelően valódi szituációkban tudja használni” (Nat 2020: 314).

Az általános iskolai idegennyelv-oktatásban az 5–8. osztályban meghatározott cél, hogy „...ezeken az évfolyamokon tovább erősödik az az elvárás, hogy a hagyományos témakörök mellett hangsúlyt kapjanak az éppen aktuális témák, hírek, melyek tárgyalása tovább csökkenti a távolságot az osztálytermi és a valós nyelvhasználat között” (Magyar Közlöny: 316).

Az idegen nyelvi beszédkészség fejlesztése, azon belül a szóbeli interakcióban elérendő célok között a nevelési-oktatási szakasz (azaz a

8. osztály) végére egyik célként szerepel, hogy a tanuló „...váratlan, előre nem kiszámítható eseményekre, jelenségekre és történésekre is reagál egyszerű célnyelvi eszközökkel, személyes vagy online interakciókban” (Nat 2020: 316).

3. A kommunikáció és a kommunikatív nyelvoktatás

Az ember természetes pszichológiai szükséglete, hogy kommunikáljon és vele is kommunikáljanak, a résztvevők a kommunikációt élményként éljék meg. A kommunikáció során a résztvevők interakciója és a beszédhelyzet hatására pszichológiai folyamatok mennek végbe, melyek hatással vannak a beszélgetőkre. Ezért fontos, hogy a nyelvtanárok feladatuknak tartásuk, hogy a kommunikáció során végbemenő pszichológiai folyamatok minél pozitívabb, építőbb hatással legyenek a tanulókra.

A hagyományos nyelvtanítási módszerek helyett alkalmazott kommunikatív nyelvtanítás olyan módszertani megközelítés, amely a diákok kommunikatív kompetenciájának fejlesztését tartja a legfontosabb célnak, melyet a tanítási-tanulási folyamatban résztvevők közötti valódi interakciók alapján kíván elérni. Ebben a folyamatban a tanár feladata, hogy monitorszerepben érdekes feladatokkal segítse elő a diákok közötti kommunikációt, a hibákat a tanulási folyamat természetes és tanulást segítő részének tartsa. A tanulók feladata pedig az, hogy aktívan vegyenek részt a tanórákon és felelősek legyenek a saját fejlődésükért.

A magyar gimnáziumokban a hagyományos és a kommunikatív nyelvoktatásról 2006-ban készült kutatás eredményei szerint a „...nyelvtanárok az angolórákon általában tisztában vannak a kommunikatív nyelvoktatás elméleti alapjaival és módszereivel, de sokan közülük inkább a hagyományos módszert kedvelik, és főleg a nyelvtan tanítására helyezik a hangsúlyt” (Szenes 2006).

A kommunikatív nyelvtanítás során „a nyelvet olyan szituációkban használjuk, amelyekben a párbeszéd menete előre kiszámíthatatlan. A tanórán ilyen szituációkat valósíthat meg például a kreatív szerepjáték, a problémamegoldás vagy megbeszélés feladatainak alkalmazása” (Littlewood 2004: 332). Számítalan olyan anyag áll a tanárok rendelkezésére, amelyek konkrét utasításokat és óravázlatokat tartalmaznak különböző kommunikatív feladattípusokkal (Szenes 2006).

4. Az ösztönös, szabad kommunikáció értelmezése

Az ösztönös, szabad kommunikáció a tanórán, valamint a tanórán kívüli tevékenységek során azt jelenti, hogy az adott szituációban felmerülő témákat azonnal megvitatjuk, azokból kiindulva szituációs helyzeteket teremtünk, melyekre a résztvevőknek előzetes felkészülés nélkül kell reagálniuk. Gianfranco Conti meghatározása alapján az ösztönös, szabad kommunikáció: előre nem megtervezett, autonóm beszédprodukción, amelyre a tanuló nem készül fel, semmilyen segéd-esszéköt (szószedet, szótár, gondolatértékép) nem használ (Conti 2015).

Számos könyv, továbbképzés, internetes anyag áll rendelkezésre arról, hogyan tanítsunk kommunikációt idegen nyelven. Meghatározzák, hogy miből induljunk ki, milyen beszédhelyzetet teremtünk, milyen az ideális pár- és csoportalakítás. Ugyanakkor e tervezettségnek némileg ellentmond az a tény, hogy a nyelvhasználat egy személytől, kompetenciától, tértől, időtől és számos más tényezőtől függő, élő jelenség. Ezért kell megtanítani a nyelvtanulókat arra, hogy bármely szituációban, bárkivel beszélgetve, bármikor el tudják mondani a gondolataikat, hogy olyan helyzetekben is boldoguljanak, amikor a nyelvi gát, az anyanyelvinél jóval szűkebb szókincs és kevesebb szerkezet ismerete, valamint a megfelelő nyelvtani ismeret hiánya is akadályozhatja a gondolataik célnyelven való kifejezését.

5. A pedagógus kompetenciái, feladatai

Az ösztönös, szabad kommunikáció fejlesztése a pedagógus részéről tudatosan tervezett, fokozatosságra épülő beszéd-készség-fejlesztést igényel. A tanári beszédidő csökkentésével több lehetőséget kell biztosítani a tanulóknak a célnyelv használatára. A tanár részéről nagy fokú kreativitást igényel a csoport és az egyes tanulók nyelvi szintjének megfelelő, minél motiválóbb beszéd-készség-fejlesztő gyakorlatok alkalmazása (Ramdani–Rahmat 2018), valamint a tanárnak arra is képesnek kell lennie, hogy az előre megtervezett óra menetétől eltávolodjon, és az önreflexió során az óráját akkor is sikeresnek értékelje, ha nem a megtervezett órmenetet valósította meg. A tanítási-tanulási folyamat kezdetétől a tanulók számára megfelelően nyugodt, laza, elfogadó légkört kell teremtenie, ahol a nyelvtanulók biztonságban érzik magukat, szívesen és gátlások nélkül képesek kifejezni a gondolataikat és a véleményüket.

A célnyelven elvárt kommunikáció mennyiségét és minőségét tekintve fontos a fokozatosság elvének érvényesítése és betartása.

Szabad „hibázni”, mivel nem a nyelvhelyesség a fontos, hanem az, hogy a beszélő megértesse magát: a spontán, váratlan helyzetekben is bármikor el tudja mondani a gondolatait.

A tanár feladata az adott helyzethez illeszkedő, a kommunikációt továbbleadító kérdések megteremtése.

6. Az ösztönös, szabad kommunikáció jellemzői és nehézségei

Ez a helyzet a nyelvtanulók részéről nagymértékű rizikóvállalást és spontaneitást igényel. Képesé kell válniuk olyan kompenzáló stratégiák használatára, amelyekkel a beszéd közben kialakuló hiányosságok pótolhatók, s amelyekkel fenntartható a folyamatos kommunikáció (Conti 2015).

Az idegen nyelvi kommunikáció még a legoldottabb, legmagabiztosabb tanulónak is szorongást okozhat, nemhogy a félénk, szorongó diákoknak. Elterjedt vélekedés, hogy a beszélgetőtársak vagy a tanár mindig azt figyelik, hogy a beszéd nyelvtanilag, nyelviileg mennyire hibás, milyen a kiejtés. A nyelvtanárnak arra kell törekednie, hogy a diákokban ne alakuljon ki (vagy oldódjon) a szorongás, bátran ki merjék fejezni gondolataikat a célnyelven. Egymás véleményének tiszteletben tartása, az elfogadó légkör, a beszélgetőtársak figyelmes meghallgatása szintén elengedhetetlen a célnyelv felszabadult használatához. A félénkebb tanulók számára a pármunkában zajló beszélgetések kevésbé kockázatosak, mivel csak egy társuk hallja célnyelvi megfogalmazásukat. A tanulók tisztában vannak azzal, hogy az idegen nyelv tudása szempontjából elsődleges a minél folyamatosabb kommunikáció. A nyelvtani helyesség az általános iskolában még másodlagos szempont.

7. Az ösztönös, szabad kommunikáció mint motiváló tényező

A 21. században elterjedt, mindennapjainkban jelen lévő digitális eszközök rendszeres használata a kommunikáció minőségét és mennyiségét is jelentősen befolyásolja. A gyermekek kiskoruktól hozzászoknak ahhoz, hogy gondolataikat főleg írott formában, rövid mondatokban, esetleg csak néhány szóban vagy képekkel fejezzék ki. Meglátásom szerint a gyermekek számára rendkívül motiváló, ha a saját élményeiről, tapasztalataikról beszélhetnek. Lényeges, hogy meghallgassák őket, elmondhassák véleményüket. A szabad beszélgetések alkalmával a pedagógus jobban megismerheti a tanulóit, ami a sikeres tanítási-tanulási folyamathoz elengedhetetlenül fontos. A diákok nagyon szeretik az órai szabad beszélgetéseket, szívesen és lelkesen vesznek részt

benne, a kiemelt figyelmet igénylő (a sajátos nevelési igényű, a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő, valamint a kiemelten tehetséges) gyermekek is bekapcsolódnak a beszélgetésekbe.

8. Jó gyakorlatok, gyakorlati példák a tanórai szabad kommunikáció megvalósítására

A tanórák elején már az alsó tagozaton is rendszeresen alkalmazom a célnyelvi bevezető beszélgetéseket, így a tanulók hozzászoknak, hogy bármilyen témában röviden ki tudják fejezni a gondolataikat. Az első kérdéseimre adott válaszaik alapján fűzöm tovább a beszélgetés menetét, valamint kérdések feltevésére is inspirálom a csoporttagokat. Lehetőség szerint a bevezető beszélgetések végét a tanóra anyagának irányába fordítom, ezzel a témára való ráhangolódást is biztosítom.

Az általános iskola alsó tagozatán a spontán beszéd készségének a megalapozása a feladat. Az idegennyelv-tanulás első éveiben, a reproductív és imitatív beszédkészség-fejlesztés keretében, a tanulók előre megtanult kifejezés- és mondatmodellek segítségével kommunikálnak (Becker–Roos 2016). A gyermekeket hozzá kell szoktatni, hogy nem az anyanyelvükön beszélnek, meg kell szokniuk, hogy hallják saját magukat a célnyelven beszélni (Make It Real). Ezen a nyelvi szinten még csak szavakkal, esetleg néhány szavas tőmondatokkal kommunikálnak. A tanulók még nem képesek a tanult ismeretanyagot önállóan, szabadon alkalmazni. Az alapfokú nyelvtudás szintjén „még több időt és erőfeszítést igényel a gondolatok nyelvi formába öntése, a szavak előhívása a mentális lexikonból, illetve a megfelelő grammatikai szerkezet, ragozás megvalósítása” (Gyarmathy et al. 2016: 12), de a korlátozott idegen nyelvi ismeret ellenére a gyerekek szívesen beszélnek az életükkel kapcsolatos témákról (kedvenc állat, étel, időjárás, ruha, színek stb.). A beszédkészség fejlesztésére rendszeresen alkalmazom a *Mondj valami mást!* feladatot, melyben a megadott mondatmodellben a tanulóknak egy kifejezést vagy szót kell megváltoztatniuk úgy, hogy saját magukra jellemző kijelentést mondjanak. Ennél a feladattípusnál azért fontos, hogy az előzőleg hallott mondaton kell változtatni, mert ezzel a hallás utáni megértést és az egymásra figyelést is fejleszti a gyakorlat.

A 11-12 éves korosztály esetében még nem valósítható meg a folyamatos spontán beszélgetés. A tanulókat ösztönözni kell, hogy egyre kreatívabb nyelvhasználókká váljanak, képesek legyenek a tanult nyelvi szerkezetekkel, illetve a lexikai egységek minimális változtatásával kifejezni a gondolataikat (information gap, képleírás, nyílt végű feladatok).

A spontán beszéd készségének fejlesztésére egyre változatosabb irányított beszédgyakorlatokkal készíthetjük fel a tanulókat (szerepjátékok, irányított párbeszéd, „Találj valakit, aki...”). Ezek jellemzője, hogy a nyelvhasználók még számos segédeszközt (pl. használandó szavak és kifejezések listája, példamondatok, képek), valamint előre meghatározott felkészülési időt kapnak a beszédhez. A jellemző munkaforma a csoport- és pármunka (Conti 2015). A szabad nyelvhasználat ösztönzésére rendszeresen alkalmazok nyílt végű kérdéseket, melyekre az adott helyzetben nincs egyetlen helyes válasz, a válaszadó szabadon használhatja a korábban tanult szókinccset. Képleírásnál a tanulók fantáziájára alapozva tehetünk fel a képen szereplő személyek életkorára, foglalkozására, családi állapotára vonatkozó kérdéseket (Classroom Talk Strategies), amelyekre néhány mondatos, összefüggő szöveggel válaszolhatnak.

Hetedik és nyolcadik osztályban a tanulók kezdenek autonóm, idegennyelv-tudásukat kreatív és produktív módon alkalmazó nyelvhasználókká válni. Szinte bármelyik témakörben képessé válhatnak a szabad beszélgetésre, amennyiben a tanórai munka során figyelünk a válaszaikban rejlő lehetőségekre. A pedagógus feladata, hogy a tanulókat olyan hatékony stratégiákkal ismertesse meg, amelyekkel oldani tudják a nyelvismeret hiányából fakadó kifejezőképtelenséget. A hiányzó szókinccs pótolható kreatív szóalkotásokkal, körülírással, a szavak meghatározásával, hasonló jelentésű szavak, szinonimák, antonimák használatával. A tudatosan megtervezett tanári beszéd megfelelő modellként szolgál, ilyenek például a lexika tanításakor a szemantizáció során alkalmazott tanári célnyelvi szómagyarázatok. A pedagógus feladata a folyamatos ellenőrzés, facilitálás, visszacsatolás. Az általános iskolában ezen a szinten sem a nyelvtanilag hibátlan idegennyelv-használat a cél, hanem az, hogy a tanulók képesek legyenek a hosszú távú memóriájukból minél rövidebb idő alatt, minél több lexikai és nyelvi egység előhívására gondolataik kifejezése érdekében. A visszacsatolás – a folyamatos szabad beszédet nem megzavarva – a tanóra végére javasolható (Conti 2015).

Nyelvhasználati szempontból, decemberben, a környezetvédelem témakörben az egyik tanuló említette, hogy a családja műfenyőt szokott állítani karácsonykor. Erre reagálva indítottam egy szabad beszélgetést, amelynek során a tanulók elmondhatták véleményüket, ki milyen előnyét és hátrányát látja az élő és a műfenyő állításának, milyen hatással lehet a környezetre, hogyan befolyásolja a karácsonyi élményeket stb. Komoly beszélgetés alakult ki, néhányan a korábban olvasott és más tantárgyakból tanult előzetes ismereteiket is elmondták, szabadon beszélgethettek,

vitakozhattak és próbálhatták egymást meggyőzni. A beszélgetés menetét ők maguk alakították azzal, ahogyan egymás megjegyzéseire reagáltak. A legfontosabb feladatuk az volt, hogy figyelmeztessenek őket, türelmesen hallgassák meg egymást, ne vágjanak egymás szavába. A sajátos nevelési igényű csoporttag is több alkalommal bekapcsolódott a beszélgetésbe. A szociális kompetencia fejlődésére jó hatással volt az, hogy a többiek türelmesen megvárták, meghallgatták őt. A tanóra végéig tartó beszélgetést még csengetéskor sem akarták befejezni. A tanulók egybehangzó véleménye szerint ez volt az elmúlt hetek legjobb órája.

Bármely témában kezdeményezhető beszélgetés, vita, kikérhető a tanulók véleménye, amennyiben a nyelvtanár a tanulók reakcióira figyelve megérzi, hogy melyek az őket érdeklő, foglalkoztató, motiváló kérdések. A beszédkészség-fejlesztés minden szintjén fontos, hogy a tanár ne csak az adott időszakban tanult témakörben kezdeményezzen beszélgetéseket, hiszen a változatos célnyelvi kifejezőképesség fejlesztésekor a tanulóknak képessé kell válniuk a korábban tanult, passzív szókincs előhívására is.

A beszédkészség-fejlesztésnél nagy jelentősége van a változatos kérdezőtechnikának, továbbá annak, hogy mind a pedagógus, mind a tanulók minél többféleképpen fogalmazzák meg a kérdéseket. Az anyanyelv és célnyelv elsajátításának folyamatára irányuló kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a nyelvelsajátítás eredményességét nagyban segíti, ha a tanulóknak feltett kérdések minél változatosabbak, hosszabbak és komplexebbek (Conti 2015).

Tapasztalatom szerint az éveken át következetesen alkalmazott irányított és szabad beszélgetések a tanulók idegen nyelvi kifejezőképességét eredményesen fejlesztik, és rendkívül motiváló hatással bírnak. Több csoportomban annyira természetessé vált a célnyelvi kommunikáció, hogy a 13-14 éves diákok rendszeresen angolul csetelnek egymással, s ezt az angol nyelv szeretetével indokolják.

9. További módszerek a megakadt beszélgetés továbbsegítésére

A célnyelvi kommunikáció előzőekben leírt nehézségei miatt lényeges, hogy az elakadó beszélgetések továbbsegítésére a pedagógus megfelelő módszertani készlettel rendelkezzen, és ezeket képes legyen változatosan alkalmazni. A verbális kifejezőeszközök mellett nagy jelentőségűek a nonverbális eszközök, melyek használata jórészt egyénfüggő, ezért általánosan javasolható szabályok nincsenek; alkalmazásuk a tanár egyéniségétől, temperamentumától is függ.

Mimikai eszközök:

- mosolygás, megerősítő pislogás;
- szemkontaktus irányítása.

Gesztusok, testbeszéd:

- a beszélgetés követését jelző bólogatás, egyetértést jelző bólintás vagy fejcsóválás;
- tovább-továbbot jelző kézmozdulatok a beszéd folytatásának ösztönzésére;
- teljes testtel történő odafordulás;
- előredőlés a beszélő felé;
- fül mellé emelt tenyér az elhalkuló, bizonytalan beszélő bátorítására.

Szupraszegmentális eszközök:

- megerősítő vagy bátorító mondatok, helyeslő intonációval;
- az alaphang magasságának és erősségének változtatása érdeklődés kifejezését jelezve;
- hangsúlyozással kiemeljük a beszéd lényegi elemeit, segítve ezzel a megértést, a beszédbe való bekapcsolódást;
- a beszélgetés követését, a figyelmet vagy az egyetértést jelző hümmögés;
- artikulációs tempóváltás, beszédtempóváltás, ami jelzi, hogy hamarosan át fogjuk adni a szót, valakinek;
- szünetek beiktatása, amikor át lehet venni a beszélgetést.

Verbális eszközök:

- megerősítő igenlés;
- az elakadás előtti mondat vagy kifejezés elismétlése, átfogalmazása;
- a kívánt tartalom nyelvileg helyes megfogalmazása a tanuló idegennyelv-tudásának megfelelő szinten;
- visszakérdezés.

A beszélgetések végén alkalmazott verbális és nonverbális eszközökkel megerősített tanári reflexiók és a tanulók önreflexiói motiváló hatásúak.

10. Összegzés

Az idegen nyelvek tanítása számos alkalmat biztosít arra, hogy a tanítási órák keretében a pedagógus megismerhesse a tanulókat, ezért tudatosan kell élni ezzel a lehetőséggel. Fontos, hogy a pedagógus ne tartsa elvesztegetett időnek a beszélgetéseket, amelyek során látszólag nem halad a tanmenetben előírt tananyaggal, mivel az idegen nyelvi kompetencia, a nyelvi kifejezőképesség fejlődése szempontjából nemcsak az előre megtervezett, hanem a spontán, előre meg nem tervezett beszélgetések is kiváló lehetőségeket rejtenek. A tanulók képesek lesznek előzetes felkészülés nélkül, azonnal, a szituációnak adekvátan reagálni. A módszer tudatos, minél gyakoribb használatával elsajátítják a célnyelven gondolkodás képességét, hogy ne az anyanyelvről célnyelvre fordítással fejezzék ki magukat. A pedagógus verbális és nonverbális megnyilatkozásai modellként hatnak a tanulók beszéd- és kifejezőképességének fejlődésére. A tanítási-tanulási folyamat egészében alkalmazott szabad beszélgetéssel nagyban hozzájárulhatunk a tanulók nyelvi kifejezőképességének fejlődéséhez, a nyelvtanulás eredményességéhez, valamint a magabiztos idegennyelv-használathoz.

Irodalom

- Becker, C., Roos, J. 2016. *An Approach to creative speaking activities in teh young learners' classroom by Carmen Becker&Jana Roos.* <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/edui.v7.27613>. (Letöltés: 2020. 05. 21.)
- Conti, G. 2015. *Spontaneity in the Foreign Language Classroom: How do we forge autonomous L2 speakers?* <https://gianfrancoconti.com/2015/09/27/spontaneity-in-the-foreign-language-classroom-how-do-we-forge-autonomous-l2-speakers/>. (Letöltés: 2020. 05. 24.)
- Gyarmathy D., Auszmann A., Neuberger T. 2016. *Az anyanyelvi és az idegen nyelvi spontán beszéd temporális jellemzői.* <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=609>. (Letöltés: 2020. 05. 21.)
- Nat 2020. Magyar Közlöny 17. szám, 2020. január 31. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes>. (Letöltés: 2020. 05. 06.)

- Pearson Edexcel 2016. *Approaches to Spontaneous Speaking*. <https://qualifications.pearson.com/content/dam/pdf/GCSE/French/2016/teaching-and-learning/Classroom-talk-strategies.pdf>. (Letöltés: 2020. 05. 24.)
- Ramdani, J. M., Rahmat, R. 2018. *Promoting speaking spontaneity in large classes: An action research study in an Indonesian*. EFL university setting by Junjun Muhamad Ramdani and Rahmat. <https://ejournal.upi.edu/index.php/IJAL/article/view/13304>. (Letöltés: 2020. 05. 24.)
- Szenes E. 2006. *A kommunikáció tanítása az angol nyelvi órákon*. <https://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-kommunikacio-tanitasa-az-angol-nyelvi-orakon>. (Letöltés: 2020. 04. 30.)
- Sz. n. é. n. *Make It Real: 7 Foreign Language Speaking Activities That Stimulate Real-world Conversation*. <https://www.fluentu.com/blog/educator/foreign-language-speaking-activities/>. (Letöltés: 2020. 05. 24.)
- Sz. n. é. n. *10 MFL Speaking Activities for a Productively Talkative Classroom*. <https://www.fluentu.com/blog/educator/mfl-speaking-activities/>. (Letöltés: 2020.05.24.)